POSTHISTORISKE STUDIER 7

Aa. Kabell

En dag med Vitus Bering

Trykte førstedagskuverter til og med 1941



POSTHISTORISK FORLAG
Hobro 1980

POSTHISTORISKE STUDIER 7

Aa. Kabell

En dag med Vitus Bering

Trykte førstedagskuverter til og med 1941



POSTHISTORISK FORLAG
Hobro 1980

A. K.

Published by Posthistorisk Forlag, Bymarksalle 22, DK 9500 Hobro, Denmark.

(c) Aa. Kabell og Posthistorisk Forlag.

Printed in Denmark.

ISBN 87 - 87783 - 09 - 6

Mange mener vist, at karikaturerne af Mulreadys helsagskuverter fra tiden omkring frimærkernes indførelse i Storbritannien og senere de amerikanske patriotic covers er de eneste eksempler på private tryksager som anstændigt posthistorisk materiale.

Dette er naturligvis ikke tilfældet. Der kan ikke paa fornuftig maade gøres forskel paa de nævnte samleromraader og andre, hvor den private foretagsomhed har prydet afgrænsede grupper af forsendelser med overskueligt varierede arter af postalt overflødigt tryk eller tiltryk. Privat teksttryk paa helsager vil blive en stor artikel, naar nogen opdager dette materiales finesser.

I vor tid har trykningen af private førstedagskuverter udviklet sig til en industri, der magelig opvejer Mulready-karikaturerne og patriotic covers sammenlagt. Jeg tænker i denne forbindelse ikke paa førstedagsbreve eller førstedagskuverter i almindelighed. Ikke at jeg vil afslaa 4 RBS paa brev stemplet 1. april 1851, og der findes jo i jævnt tiltagende omfang førstedagsbreve af mange nyere udgaver. De er blevet samlet længe. Men et nyt samleromraade aabner sig i det øjeblik, førstedagsforsendelsen præsenterer sig med regulært paatryk til lejligheden.

Det er fornøjeligt at se, hvordan førstedagskuverter af denne type er sprunget op, ogsaa prismæssigt, til at blive et søgt posthistorisk forskningsomraade efter at have henligget som kuriositeter for børn og barnlige sjæle, ligesom frimærkerne selv engang.

Omraadets begrænsning over for den billige vilkaarlighed fremgaar af kravet om regulært paatryk til lejligheden. Et stempel er ikke tilstrækkeligt, ejheller et til alle lejligheder anvendeligt paatryk "First Day Cover" eller lignende. Saadanne universalkuverter kan være interessante i enkelte prøver, og man kan gøre noget mere ud af velrenommerede fabrikanters seriekuverter til efterhaanden udkommende værdier af brugsmærkerne.

Mit første danske eksemplar er fremstillet med henblik paa udgivelsen d. 15. marts 1937 af serien til Christian den Tiendes regeringsjubilæum. Det bærer i en punkteret ramme indskriften "KING CHRISTIAN X / Silver Jubilee - May 15, 1937 / First Day Cover", alt i sort. Brugen af engelsk lader formode, at kuverten er fremstillet med det udenlandske marked for øje.

Jeg har hos hr. ing. U. Munch-Andersen set trykt førstedagskort med dansk tekst til

Slagelsesmærket af 2. september 1938. Mit eget næste eksemplar er en universalkuvert med bordure tilvenstre og foroven og med indskrift "Førstedags Kuvert / Ersttag-Brief / First day cover / Le jour d'émission", alt i rødt. Til lejligheden, udgivelsen af Røde Kors-mærkerne med dronning Alexandrines billede d. 11. november 1939, er kuverten forsynet med daarligt tiltryk af dronningens portræt i brunt. Hr. Munch-Andersen har et lignende produkt i anledning af Thorvaldsen-mærkerne d. 17. november 1938 samt en yderligere kuvert med dansk tekst til samme lejlighed.

Saa følger hos mig selv kuvert til børneforsorgs-mærket paa vor nuværende dronnings 1-aarsdag d. 16. april 1941 med indskrift "Prinsesse Margrethe / 1940 16. April 1941", alt i rødt.

Der skal nok være flere danske førstedagskuverter med tryk til lejligheden fra disse aar. De anførte prøver viser imidlertid, at industrien var i gang endnu før postvæsenet indførte specielle førstedagsstempler som de f. eks. kendtes i Sverige siden 1932 og i Norge siden 1938.

Vitus Bering er født i Horsens. Man havde allerede i 1931 andraget om et frimærke til erindring om 250-aaret for hans fødsel, men faaet afslag (Horsens Avis d. 16. december 1941), hvilket efter den tids praksis var at vente. Da der i nogen tid var gaaet rygter om udgivelsen af et mærke til minde om 200-aaret for Berings død i 1741, slog herreekviperingshandler Jens Møller paa et møde i Horsens Filatelistklub d. 13. maj dette aar "til Lyd for en Førstedagskuvert med Vignet af Vitus Bering, et Forslag, der fik stor Tilslutning" (Horsens Folkeblad d. 14. maj. Mødet ej refereret i klubbladet NFT).

Foreløbig var der mas nok med frimærket. Efter forhandling med fuldmægtig Bøgh fra Post- og Telegrafvæsenet (Horsens Folkeblad d. 21. juli) fremstillede den unge tegner og ciselør paa Horsens Sølvvarefabrik Knud Møller, der allerede havde deltaget i konkurrencen om Thorvaldsen-mærkerne 1938, fire eller fem udkast, som dog ikke blev antaget. Det blev Viggo Bang, hvis far havde været kaptajn, og som saaledes havde en speciel interesse for at tegne skibe, der leverede det antagne mærke som det første af sine mange udmærkede bidrag til dansk frimærkeproduktion (Jf. S. Togeby: Et Besøg hos Tegneren Viggo Bang, i: Frimærke-Nyt 1941, 293-96, samt Hos Tegneren Viggo Bang, i: Horsens Avis d. 19. september, hvorefter der forelaa "en Mappe stopfyldt med Skitser til Vitus Bering-Mærket", og hvorefter Bang oprindelig havde tegnet "tre Mærker til en Serie". Se ogsaa nekrologerne over Viggo Bang i Berlingske Tidende d. 1. oktober og i Politiken d. 2. oktober 1967). Viggo Bang kom ogsaa til at spille en stor rolle i de merkantile førstedagskuverters historie.

Der var en del diskussion om diverse tegninger, og enkelthederne er vanskelige at faa klaring paa. Horsens Folkeblad oplyser d. 21. juli, at Møllers udkast er kasseret. Horsens Avis oplyser d. 5. august, at etaten "nu" har taget sagen om Vitus Bering-mærket "i sin Haand, idet man har anmodet Tegneren Viggo Bang om at lave et Udkast,

og der skal allerede...foreligge to Skitser". Populær Filateli oplyser d. 5. september, at postvæsenet nu "pludselig har overdraget Opgaven" til Viggo Bang. I Horsens Folkeblad d. 15. november hedder det saa, at Bangs udkast var indleveret til postvæsenet tre maaneder før Møllers. Forstaa det hvo som kan og vil. Linjen i den offentlige omtale er dog klar: Møller faar al mulig støtte, saa længe hans udkast endnu kunde tænkes akcepterede. Derefter samler man sig om det gode, der kan siges om Bangs tegning. Offentligheden kæmper ikke for en tabt sag.

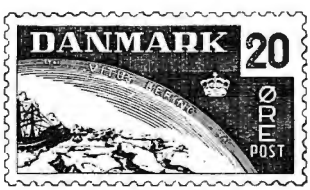


Side 5 og 6: Nogle af Viggo Bangs første forsøg som frimærketegner. Skitse og signerede udkast til mærke for Vitus Bering. Gengivelse: 1:1.


IN MEMORIAM
VITUS BERING
1741 · 1941
KGL. POSTFRIMÆRKE
20 DANMARK 20

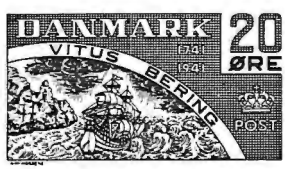

IN MEMORIAM
VITUS BERING
1741 · 1941
KONGELIG POST
20 DANMARK 20

Møllers Bering-udkast blev alligevel af stor betydning. Jeg har dem som trykte essays i fire tegninger, hver i fire farver, ialt 16 forskellige. Jeg har ikke set andre eksemplarer. Redaktør Johannes Møller i Odense, der samlede danske essays, lod dem udføre paa Handelstrykkeriet i Odense i beskedent oplag til egen samling og som byttemateriale. De er trykt paa den samme ugummierede mellemting mellem papir og karton som de sammesteds udførte, nu hyppigt handlede essays til Thorvaldsen-mærkerne af et postbud Petersen, Odense, der blev uddelt paa Odense Filatelistklubs udstilling i 1940, bortset fra et rimeligt restoplag, som tilfaldt den københavnske handler, der havde beskostet fremstillingen.







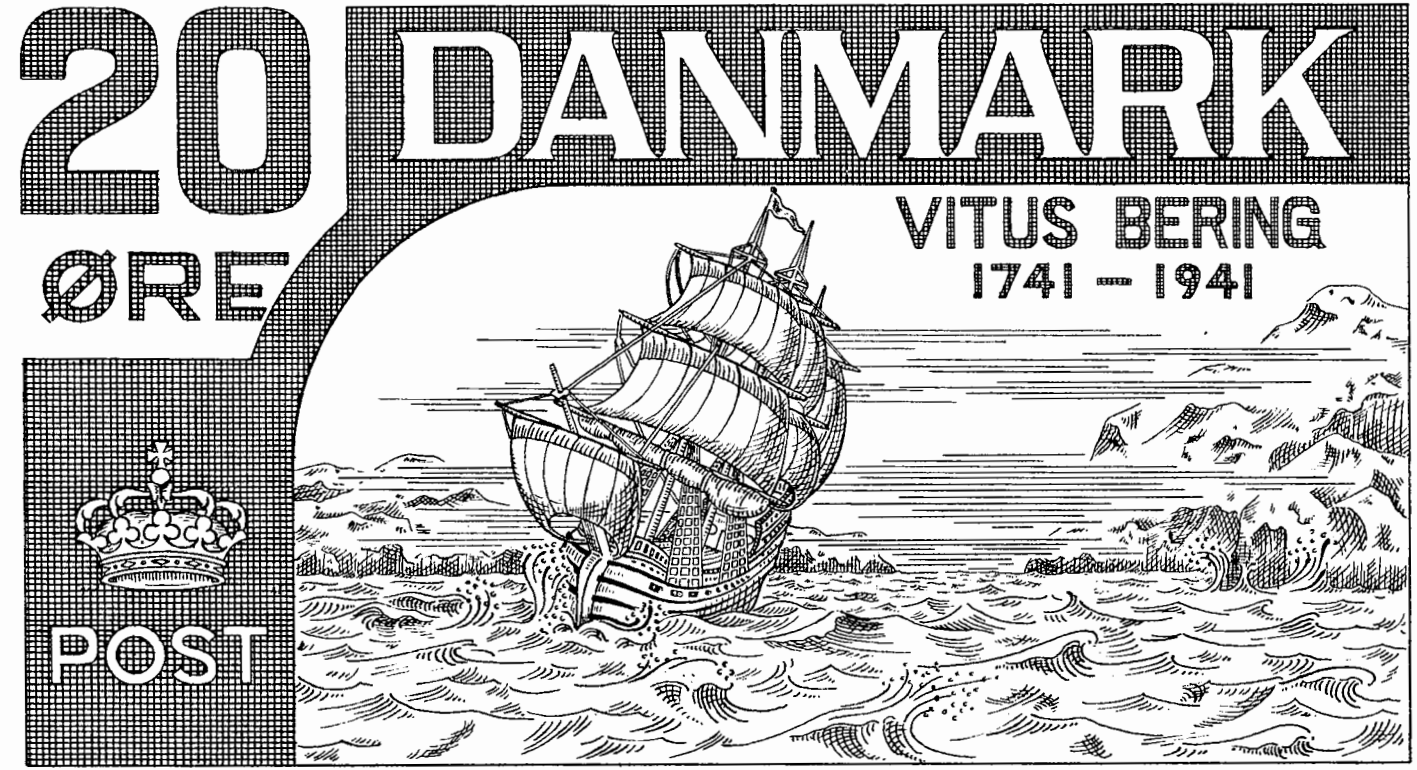


Populær Filateli afbildede under gennemgang af Møllers tegninger d. 5. august 1941 et herhen hørende udkast med værdiangivelse til venstre, der ikke foreligger i trykt udførelse. Et af de trykte essays mangler til gengæld i den nævnte artikel. Ejendommelig for alle Møllers tegninger, og iøvrigt ogsaa for de tre udkast af Viggo Bang, er værdiangivelsen 20 øre. Postvæsenet sigtede oprindelig efter værdien 10 øre.

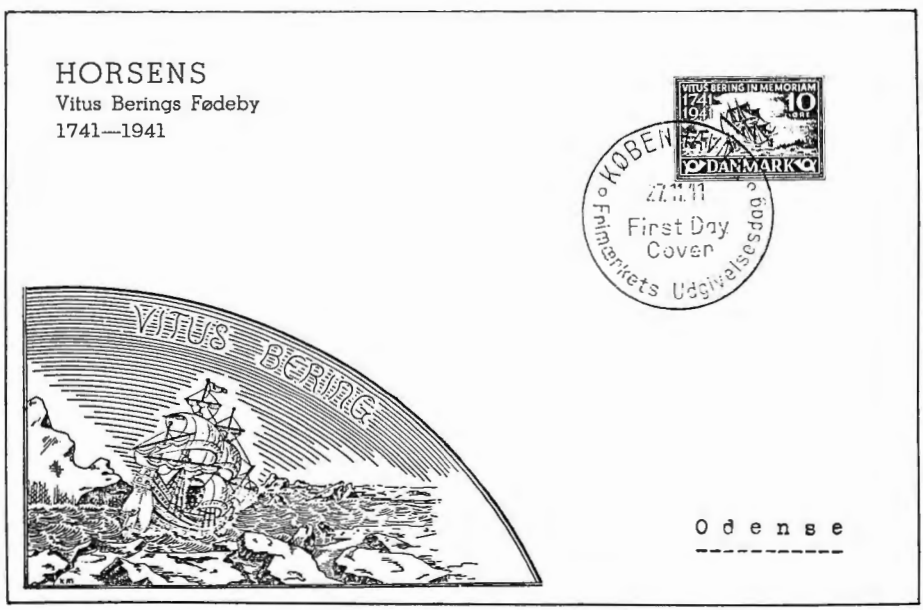
Det eneste af Møllers trykte udkast, der er signeret, viser en med motivet for datidens brugsmærker beslægtet karavel fra c. 1500, paa havet foran klipper, alt begrænset foroven og tilhøjre af en bue, der nok skal symbolisere et paa nogle af de andre udkast tydeligere fremtrædende nordlys, og som bærer indskriften "VITUS BERING".

side 7: Essays af Knud Møllers udkast til frimærke for Vitus Bering udført paa bestilling af red. Johannes Møller paa Handelstrykkeriet i Odense. Mærket i anden række er signeret. Gengivet i størrelse 1:1.

side 8: Knud Møllers utrykte udkast med værdiangivelse til venstre til mærke for Vitus Bering. Originaltegning rød. Her gengivet i reduceret størrelse.


20
DANMARK
ØRE
VITUS BERING
1741 — 1941
POST

Efter ønske af Horsens Filatelistklub (Horsens Avis d. 26. september) omtegnede Knud Møller dette udkast som vignet forneden tilvenstre paa de af klubben til frimærkets udgivelse d. 27. november fremstillede førstedagskuverter. Det omhandlede essay er saaledes blevet klassisk paa en anden maade, og i en helt anden grad, end det kunde være blevet, hvis det blot var fremkommet som frimærke. Møller kom iovrigt ogsaa til at tegne mærkat for Vitus Bering og Horsens 1741 - 1941 med gengivelse af Beringmindesmærket i Petropovlovsk (billeder i Horsens Avis d. 30. september og d. 2. oktober). Den er ikke bemærket på brev.



Klubkuvert III Ab med førstedagsstempel fra København.

Klubkuverten fra Horsens fik forelobig luft under vingerne med den i generaldirektoratets Officielle Meddelelser d. 10. september forkyndte nyhed, at "der er fremstillet et særligt Dagstempel med Tekst "Kobenhavn V. - Frimærkets (i virkeligheden: "Frimærkets") Udgivelsesdag - First day cover" (i virkeligheden naturligvis "First Day Cover") til Brug ved Afstempling efter særlig Anmodning fra Publikum."

Brugen af fremmedsprog peger stadig i retning af overvejende udenlandsk interesse. Men det var formodentlig netop det fremmede sprog, der hurtigt førte til beslutning om, at det nævnte stempel aldrig mere vilde blive anvendt "med den Tekst" (postmester Stokholm, Horsens, i Horsens Avis d. 10. november). Stemplet gav imidlertid fremstillingen af førstedagskuverter ny mening, og det udløste en bredere industri. Man behøvede ikke mere at kontrollere stempeldato. Selve stemplet var garanti for førstedag.

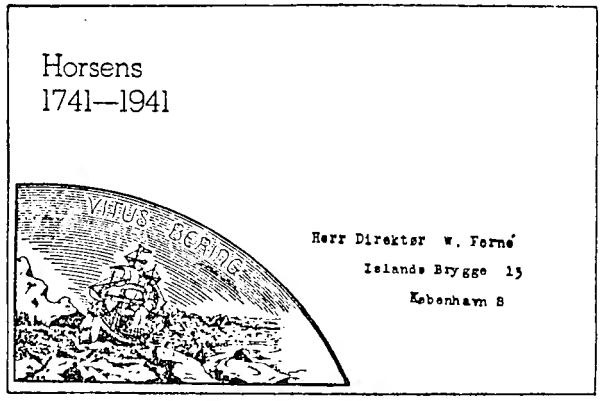
For overskuelighedens skyld kan vi her midt i vor historie om klubkuverten fra

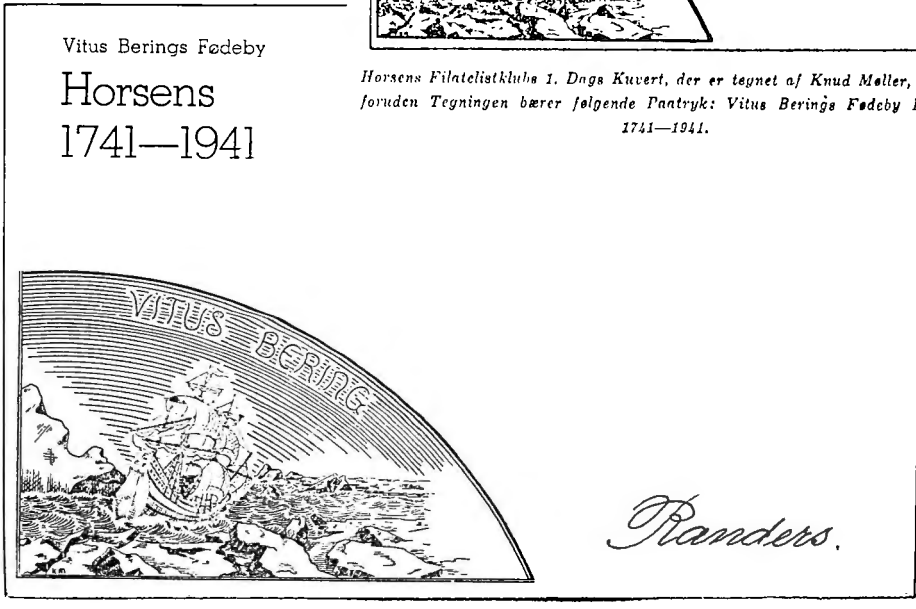
Horsens kun forelobig nævne, at tanken om førstedagskuvert til Bering-mærket var blevet grebet i flugten af grosserer Harry Poulsen, Aarhus Frimærkehandel, som i sit tidsskrift Populær Filateli d. 5. oktober gengiver sin til lejligheden fremstillede kuvert. Vi skal senere komme tilbage til dette punkt.

Paa mode d. 14. oktober blev medlemmerne af Horsens Filatelistklub "gjort bekendt med Udkastet til "Vitus Berings Kuverten" (DFT 1941, 142b). Det er sikkert dette udkast, som er afbildet i Horsens Avis d. 18. oktober, med paaskreven adresse som forberedt til brug. Det fremviser med ret stor skrift de to linjer "Horsens / 1741 - 1941" lidt nedrykket foroven tilvenstre. Kuverten er ikke set brugt i denne form. Klubkuverternes tekst er anderledes, og man kan vise, at udkastet, hvoraf der nok var trykt et mindre oplag, fik yderligere tiltryk for brugen som forstedagskuvert.

Tilhøjre: Prøvekuverten som gengivet i Horsens Avis d. 18. oktober 1941.

Forneden: Klubkuvert IIIAaq, vistnok prøveoplag med yderligere tiltryk.





Horsens Filatelistklubs 1. Dags Kuvert, der er tegnet af Knud Møller, og som foruden Tegningen bærer følgende Paatryk: Vitus Berings Fødeby Horsens 1741—1941.

Kuverterne blev handlet og administreret af klubben, men dog tillige solgt gennem byens bog- og frimærkehandlere. Prisen var 15 øre (Horsens Folkeblad og Horsens Avis d. 18. oktober). Horsens Frimærkehandel annoncerede sin assistance ved erhvervelse af kuvert eller stemplet brev. Og saa smiler de højere magter virkelig til filatelisterne i Horsens: de Officielle Meddelelser bringer d. 12. november nyheden om "et 1. Dags Stempel" til brug i Horsens "efter særlig Anmodning fra Publikum". Der blev faktisk leveret to førstedagsstempler til Horsens (postmester Stokholm i Horsens Avis d. 21. november). Horsens Folkeblad vil d. 15. november vide, at stemplingen i Horsens var foranlediget af Horsens Filatelistklub, og det var den vel ogsaa. Men klubbens henvendelse i saa henseende var tidligere blevet afslaaet (Horsens Avis d. 26. september. Det her anvendte udtryk "Førstedagsretten" afspejler vist det af Stokholm samme-steds d. 10. november berørte forhold, at ansøgning om, at Bering-mærket kunde sælges en dag tidligere i Horsens end andre steder, var blevet afslaaet). Den nye, enestaaende imødekommenhed fra generaldirektoratets side er dog sikkert kun kommet istand efter stærk indsats fra postmester Stokholm (Horsens Avis d. 7. november. Billede af postmesteren sammesteds d. 15. november). Dennes arbejde for sagen i det hele var ogsaa af største betydning gennem den hektiske tid omkring selve førstedagsstemplingen.

Det gik stærkt til. "Oplaget begyndte i det smaa, men eftersom Bestillingerne er indgaaet, er nyt Oplag gaaet i Trykken og mindst 10,ooo Eksemplarer er bestilt væk," hedder det om klubkuverten i novembernummeret af Jydsk Frimærkeblad, der skulde være udkommet den femte i maaneden og altsaa skrevet midt i oktober. Efter Horsens Avis d. 5. november var der dengang "fremstillet over 25,ooo kuverter, og de er alle forudbestilt." Efter Horsens Folkeblad d. 15. november var der paa det tidspunkt solgt 30.ooo klubkuverter (Horsens Avis angiver samme dag tallet til "mellem 28 og 30.ooo") og "mange" havde brugt dem til almindelige forsendelser. Nyt oplag var i trykken.

Ved samme tid oplyses i begge blade, at indlevering til stempling paa førstedagen d. 27. november kunde ske ved et særligt bord i postkontoret fra d. 24., og at man gerne vilde have brevene i god tid. Man fik ifølge Horsens Avis 12 - 1300 inden middag d. 18. november. Ved middagstid d. 21. november var det blevet til 2942.

Postmesterens overordentlige indsats bliver nu aabenbar. Han har vist sine samlende venner en betydelig tillid. Medlemmer af Horsens Filatelistklub begyndte nemlig at frankere kuverterne paa postmesterens kontor d. 24. om aftenen. Der var kaffe ved fru postmesterinden, og der var blødt brød samt lagkage med Berings skib og navn i flødeskum ved et medlem af klubben, som var konditor.

Hvor let kunde der under disse omstændigheder have bortsneget sig et mærke eller mange til før-førstedagsafstempling! Men man kender ingen finesser af den slags. Der blev frankeret 13.7oo kuverter den nat, og man regnede med at komme op paa 30.ooo ialt (Horsens Folkeblad d. 25. november. Talangivelser i Horsens Avis d. 25.-26. november er meget afvigende. I begge blade billeder fra slagmarken).

Og saaledes gik det da videre. Klokken to paa morgenen selve førstedagen d. 27.

november vædede klubbens bestyrelse for sidste gang tunger i kaffen og det bløde brød efter at have frankeret 28.361 breve med c. 75.000 mærker. Se det var en bestyrelse!

Saa kom der naturligvis ogsaa kuverter til i dagens løb. Der var fem mand ekstra paa kontoret til stemplingen, som altsaa faktisk fandt sted paa førstedagen, hvad man ogsaa kan se af de dengang endnu ikke ualmindelige ankomststempler paa brevenes bagside.

Der blev i Horsens stemplet 36.098 førstedagsbreve, hvoraf man anslog halvdelen til at være klubkuverter. Disse var "forlængst" udsolgt, skønt fremstillet i 40.000 eksemplarer (Horsens Folkeblad d. 27.-28. november; jf. Jydsk Frimærkeblad for december). Af brevene i Horsens var 5.933 anbefalede. I København blev stemplet 15.055 breve, ialt saaledes 51.153. Hidtidig skandinavisk rekord havde været 22.000.

Og nu til selve klubkuverterne!

Som det fremgaar af de citerede kilder, blev disse kuverter trykt i flere oplag. Der var ogsaa mange forskellige modeller. Materialet kan sorteres ud fra kuverternes format (I; II; III). Det ene af disse formater udviser klapper af forskellig størrelse (A; B). Trykkets farver, blaat og brunt, optræder i nuancer, og det brunlige skib synes ved forskellige lejligheder at være blevet trykt i virkelig forskellige farver (a; b). Den blaa farve kan være urent trykt (x), der kan være firmatryk paa klapperne (i; ii; iii; iv) og som rand om forsiden (z). Forsideteksten kan være afvigende (q), og ud over førstedagskuverterne findes et kort til Vitus Berings dødsdag d. 19. 12. med lignende typografisk udstyr (IV).

Med det lettest opfattelige kendetegn, kuvertformatet, som grundlæggende indicium kan varianterne katalogiseres som følger:

I. Kuvert 18,4 x 12,5 cm. Stribet papir med vandmærke krone i forsiden. Klap næsten til underkant. Randtryk (jf. kuvert IIIBz) af "HORSENS FILATELISTKLUB" gentaget i gulbrunt som imitation af kuvert til jubilæumsudstillingen "K.P.K.-D.F.F. 1887-1937". Skib lysebrunt. Tekst "HORSENS / Vitus Berings Fødeby / 1741 - 1941" (saaledes paa alle varianter undtagen kuvert IIIAaq og kort IV). Afstanden mellem tekst og billede 2,2 cm. Paa klappen: "Oplag 200 nummererede / N^{o} (tal)". Som det fremgaar af Horsens Avis d. 25. november og af Horsens Folkeblad d. 26.- 27. november blev af disse kuverter nr. 1 sendt til kongen, nr. 2 til kronprinsen, nr. 3 til postmesteren og nr. 4 til generaldirektøren. Nr. 200 skulle tilfalde den , der forud nærmest kunde gætte antallet af førstedagsbreve; hvem det blev, synes ikke oplyst. Paa grund af det begrænsede oplag udløste denne variant af klubkuverten moralsk fordømmelse i Den danske Filatelist for december.

II. Kuvert 18,3 x 12 cm. Lille klap. Skib lysebrunt. Afstand mellem tekst og billede 3,1 cm.

IIIAa. Kuvert 17 x 11,2 cm. Stor klap til godt under midten. Skib lysebrunt. Ej tryk paa klappen.

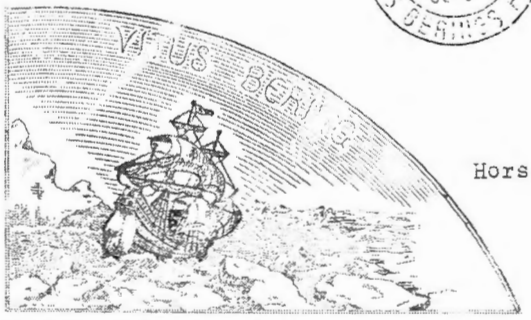
HORSENS FILATELISTKLUB HORSENS FILATELISTKLUB HORSENS FILATELISTKLUB HORSENS FILATELISTKLUB

HORSENS FILATELISTKLUB 27—11—41 HORSENS FILATELISTKLUB

HORSENS
Vitus Berings Fødeby
1741—1941





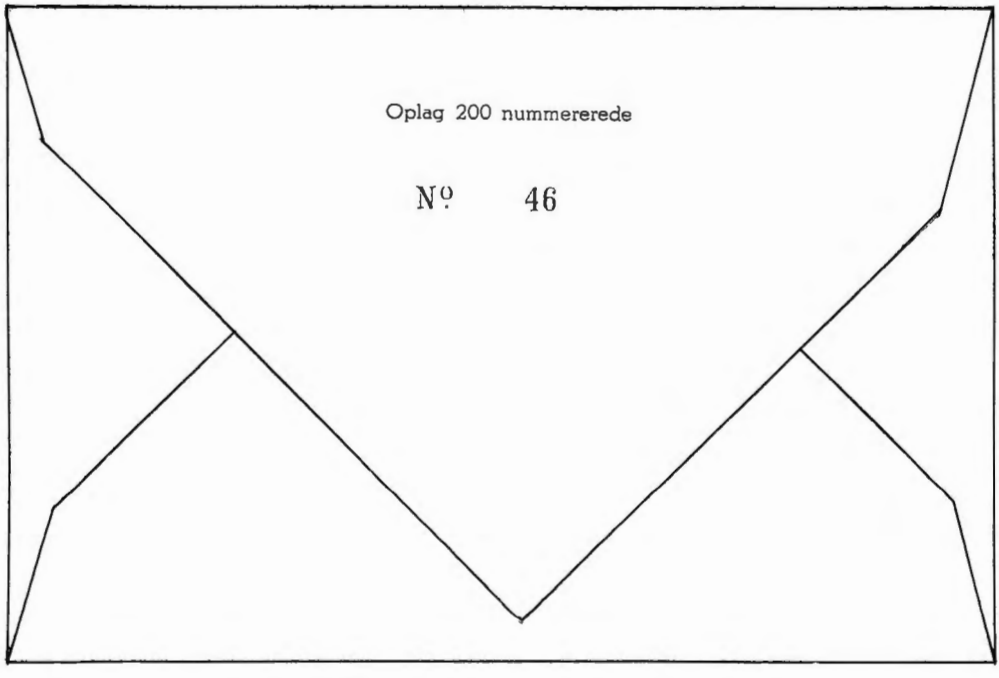


Horsens Filatelistklub,

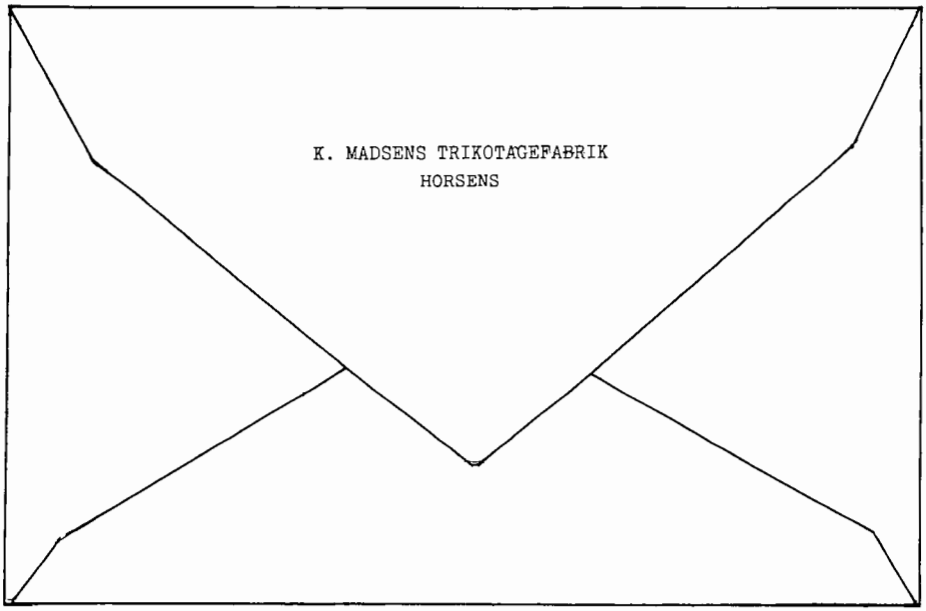
Horsens.

HORSENS FILATELISTKLUB 27—11—41 HORSENS FILATELISTKLUB

HORSENS FILATELISTKLUB HORSENS FILATELISTKLUB HORSENS FILATELISTKLUB HORSENS FILATELISTKLUB



IIIAai. Tryk paa klappen: "K. MADSENS TRIKOTAGEFABRIK / HORSENS". Indlagt et trykt dobbeltkort fra afsender, hvorefter bl.a. "Kuverten med Frimærke og Stempel har Interesse for Samlere".



K. M. T.

Horsens, den 27. Novbr. 1941.

I Anledning af 200 Aarsdagen for Vitus Berings Fødsel i Horsens sender vi Dem hermed en Kuvert med Vitus Bering Frimærket stemplet med "Første-Dags-Stempel".

Med Hilsen

K. MADSENS TRIKOTAGEFABRIK.

Kuverten med Frimærke og Stempel har Interesse for Samlere.

IIIAaii. Tryk paa klappen: "Hede Nielsens Fabriker A/S / Horsens / Telefon 750 (4 Linier)".

IIIAaiii. Tryk paa klappen: "Horsens Jern- og Staalforretning A/S".

IIIAaiv. Tryk paa klappen: "M. J. Mouritsen / Tricotagefabrik / Tlf. 319 - 1919 / Horsens".

IIIAaq. Tekst "Vitus Berings Fødeby / Horsens / 1741 - 1941". Rammelinjerne uskarpt aftrykt tilvenstre forneden. Som det ses dels af nuancer i blaatrykket, dels af varierende afstand mellem den første linje i teksten og de andre, drejer det sig om et oplag, der er blevet fremstillet af den type, som blev afbildet i Horsens Avis d. 18. oktober, og som her kun udviser tekstens to nederste linjer. Det er formodentlig fra begyndelsen et prøveoplag, der, da man fik brug for flere klubkuverter, har faaet den for byreklamen nødvendige førstelinje trykt til. Det er gjort med skriften fra de andre kuverters andenlinje.

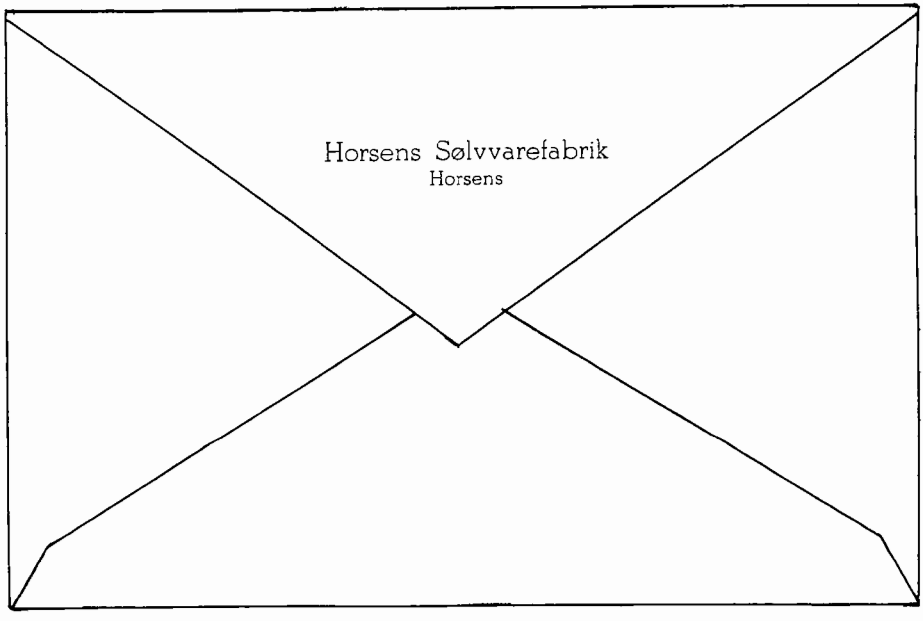
IIIAb. Skib brunt. Ej tryk paa klappen.

IIIBa. Lille klap. Skib lysebrunt. Ej tryk paa klappen.

IIIBai. Cirkelrundt tryk paa klappen: "PAASCH & LARSEN, PETERSEN / AKTIESELSKAB. / HORSENS" med byvaaben: hest (hors) foran træ.

IIIBaii. Tryk paa klappen: "Gummivarefabrikken "Jylland" A/S / HROSENS".

IIIBaiii. Tryk paa klappen: "Horsens Sølvvarefabrik / Horsens". Jf. IIIBbz.



IIIBax. Urent blaatryk. Ej tryk paa klappen. Urenheden tegner sig som tynde linjer, der forløber forskelligt paa forskellige eksemplarer, og som klattede bogstaver.

IIIBb. Skib brunt. Ej tryk paa klappen. Denne variant synes hyppigst brugt efter d. 27. november.

IIIBbz. Randtryk (jf. I) af "HORSENS SØLV" gentaget, det første ord gulbrunt, det andet guld. Afstand mellem tekst og billede 1,8 cm. Ej tryk paa klappen. Jf. ogsaa IIIBaiii. Varianten er omtalt i Horsens Avis d. 25. november.



IV. Kort 14 x 11,1 cm. Skib lysebrunt. Tekst med imiteret fraktur: "Horsens / Vitus Berings Fødeby / 1741 - 19.-12. - 1941". Paa tekstsiden turistpropaganda i lignende, mindre skrift, aftryk af turistvenligt cirkulære, der ifølge Horsens Avis d. 11. november dengang var planlagt. Anvendt med turiststempel paa den i teksten angivne dag, men kendt som indlæg i kuverter stemplet d. 10. december.

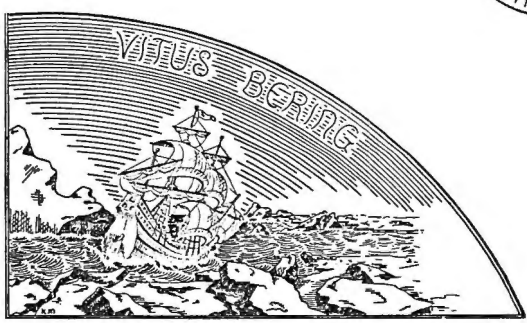
Ifølge Horsens Folkeblad d. 15. november brugte man i stort omfang det nu færdige cirkulære som indlæg i klubkuverterne. Teksten er optrykt i Horsens Avis den dag og i Jydsk Frimærkeblad for december. Dokumentet forefindes i to varianter med forskellig, tofarvet sats - det var billigt at trykke i de dage -, nemlig dels paa flødefarvet, let imiteret bøtte 21,2 x 29,6 cm til indlæg i normalt kuvertformat III, dels paa creme-

Horſens

Vitus Berings Fødeby

1741 — 19.—12.—1941





her.

I en gammel over 100-aarig Beretning hedder det om Horſens: — „Ved Horſens er der dette mærkelige, at neppe nogen anden By i Danmark af lige Størrelſe har frembragt ſaa mange mærkelige Mænd. Man tænke: Erkebiſkop Svane, Generalen Løwenørn, Commandeuren i ruſſiſk Tjeneſte, Vitus Bering, Statsmanden Guldberg. Mænd, ſom ſnarere tilhører Danmark og Europa end en lille jydſk Købſtad".

Og af dem er Vitus Jonasſen Bering „Horſens Byes meſt navnkundige Søn". Vitus Bering fødtes i Horſens i 1681 ſom Søn af Anne Pedersdatter Bering og „Kgl. Majeſtæts Tolder, Købmand og Kirkeværge udi Horſens" Jonas Svendſen Halmſtad, der boede i Gaarden Nr. 58 „for Enden af Syndergade", nuværende Jeſusgade Nr. 14.

Vitus Berings Livsværk tilhører Verden, og derfor fejrer ikke alene Fødebyen i Aar 200-Aaret for hans enſomme Død fjernt fra Danmark

Fødebyen fejrer Vitus Bering den 19. December med ſtore Feſtligheder, ligeſom der vil blive rejſt ham et værdigt Minde. — Men ogſaa Filatelien yder Bering ſin Hyldeſt, ſaaledes har det danſke Poſtvæſen udſendt Tegneren Viggo Bangs ſmukke Bering-Frimærke og Horſens Filateliſt-klub har udſendt en Bering-„firſt day cover" — en filateliſtisk Idé, der her lanceres for første Gang paa danſk Grund.

Det er vort Haab, at De — naar De næſte Gang gæſter Horſens — vil dvæle lidt ved Byens Bering-Minder, og derfor byder vi Dem velkommen til Byen ved den brede Fjord, ikke blot i Aar til Beringfeſtlighederne, men ogſaa til næſte Aar, hvor Byen fejrer ſit 500 Aars Købſtads-jubilæum.

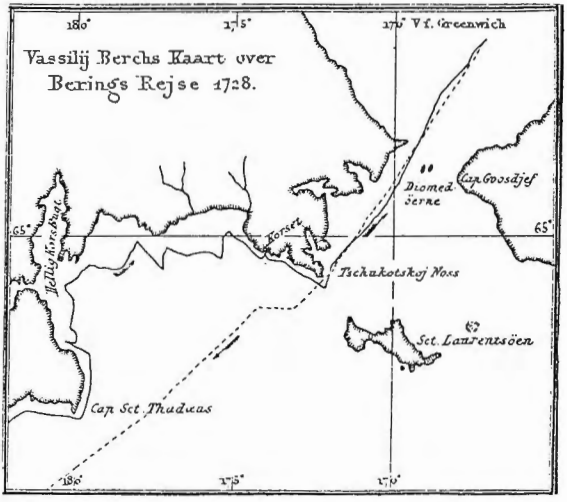
De er altid velkommen i vor By, Horſens.

farvet, stærkere imiteret bøtte 21,2 x 32,1 til indlæg i de større formater I og II. Denne splendide udførelse afgik ifølge Folkebladet til kongen, kronprinsen og generaldirektøren. Begge varianter fremtræder som "Indlagt af Horsens Filatelistklub" og med mærkning "H.A.B. - Tryk". Dette sidste betegner sikkert "Horsens Avis' Bogtrykkeri", og det er da sandsynligt, at baade klubkuverten og det turistvenlige kort IV er trykt i samme firma. Den typografiske udførelse som imiteret fraktur er praktisk talt ens paa de tre dokumenter; kun skriftgraderne er forskellige.

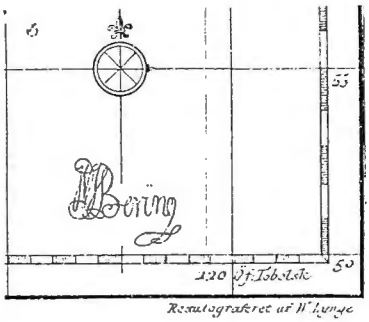
Det hedder i cirkulæret, at udsendelse af "first day cover" er "en filatelistisk Idé, der her lanceres for første Gang paa dansk Grund". Efter vores indledende iagttagelser er dette en fejltagelse, mildt sagt. Der var dengang trykt danske førstedagskuverter til enkelte lejligheder i aarevis.

Som nævnt var Horsens Filatelistklub ikke blevet alene om ideen med førstedagskuvert til Vitus Bering. Det var utvivlsomt indførelsen af førstedagsstempel, der gav den altid fremsynede Harry Poulsen forstaaelse af, at der nu aabnede sig et dansk samleomraade paa linje med, hvad der allerede eksisterede baade i det fjernere og i det nærmere udland. Da hans kuvert er afbildet i Populær Filateli d. 5. oktober, er den sandsynligvis sat i arbejde paa grundlag af en underhaandsmeddelelse om det kommende førstedagsstempel, der først blev almindelig kendt med de Officielle Meddelelser for lo. september.

Denne kuvert, der kom til at aabne den eneste indtil dato komplette fabrikation af merkantile førstedagskuverter, fremtræder, i modsætning til klubkuverten, med angivelsen "FIRST DAY COVER". Motivet er sammenarbejdet efter dele af en større planche i P. Lauridsen: Vitus Bering og de russiske Opdagelsesrejser, 1885. Herfra er taget et kort over Berings gennemsejling (1728) af det stræde, der nu bærer hans navn,



og, fra et andet kort, Berings navnetræk under kompasrose, der paa kuverten er sat ind i kortet over gennemsejlingen. Sidstnævnte kort havde været paa tale som motiv for frimærkerne.

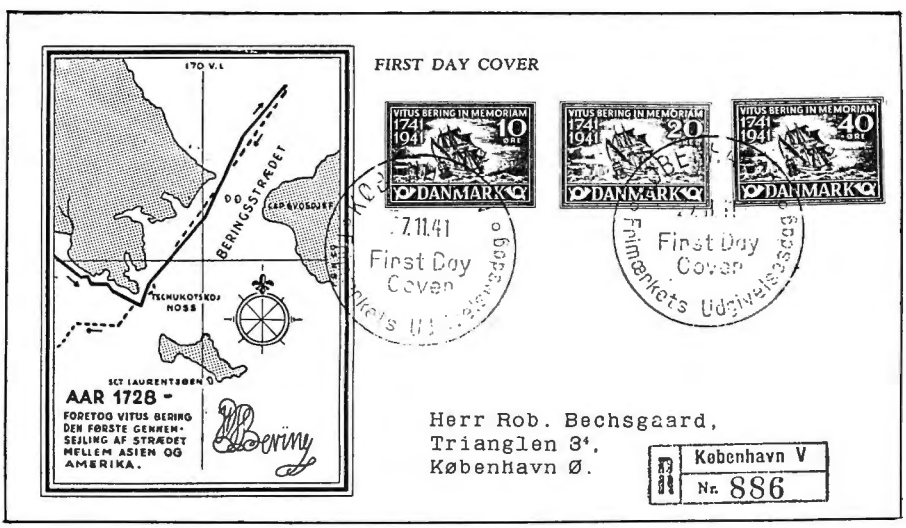


Aarhus-kuverten er i format 16,2 x 9,1 cm. Den er trykt i blaat og fundet i følgende varianter:

i. Uden trykt adresse.

ii. Med adresse trykt i den blaa farve: "Aarhus Frimærkehandel, / Bruunsgade 33, / Aarhus."

iii. Med lignende adressetryk: "Herr Rob. Bechsgaard, / Trianglen 3^4, / København Ø." Dette var firma Bechsgaards adresse indtil foraaret 1942.



iv. Med lignende adressetryk: "Herr Direktør / Arendt Christensen, / Brovst". Oplag 2o stk. Adressaten ses ikke i Rigstelefonkataloget 1941 under Brovst.

I eksemplarerne til sidstnævnte samler og til andre samlere var som fyld indlagt formaning om abonnement paa "Skandinaviens bedste Tidsskrift for Filateli". Hertil var anvendt bagsiden af i passende omfang udskaarne overskudsblade af den mangesidige virksomheds Aros-album.

Aarhus Frimærkehandel modtog bestilling paa frankerede og førstedagsstemplede kuverter, der altsaa helst skulde sendes fra firmaet til frankering og stempling samt med afregning for frankeringen allerede noget inden førstedagen. Man mærker frem igennem Populær Filateli en betydelig irritation over, at det oprindelig paatænkte 1o-øresmærke blev til de tre værdier paa baade 1o, 2o og 4o øre, og at der fra et vist tidspunkt skulde sigtes efter førstedagsstempling i to byer, hvad de tidligste bestillere jo heller ikke havde kunnet beregne. Det har krævet et ganske fast haandelag at styre leveringerne frem gennem disse virkelig urimelige problemer, og det ender da ogsaa med en kraftig bøn til rette vedkommende om allerede af hensyn til det amerikanske marked for fremtiden at give de nødvendige oplysninger i det mindste to maaneder inden førstedagene.

Der blev brugt endnu flere særkuverter til Vitus Bering. Der findes saaledes en model ved ukendt fabrikant, antagelig fremstillet i Horsens, i det mellem samlere umulige, lange format 22,5 x 10 cm. Den har sort tryk til dagen. Motivet er bymærket: hors for træ, og teksten "HORSENS / Vitus Berings Fødeby / 1741 - 1941 / Første Dags Brev / 27. November 1941".

HORSENS

Vitus Berings Fødeby

1741 – 1941



Første Dags Brev

27. November 1941

Saa er der en universalkuvert uden tryk til dagen og formodentlig brugt ogsaa ved andre lejligheder. Formatet er 14,6 x 11,2 cm. Farverne er gul og rød. Motivet: stjerne foroven tilvenstre med tre vandrette og tre lodrette straaler. Tekst "DANMARK / DANMARK / 1. DAGS-BREV / First day cover / Erst Tag Brief".

Etaten brugte en almindelig kontorkuvert, 15,5 x 12,5 cm, fra "POSTVÆSENETS SALGSKONTOR / FOR / FRIMÆRKESAMLERE / KØBENHAVN V." Dette er altsaa ingen merkantil førstedagskuvert og heller ikke ment som nogen saadan.

Og hvis man for et øjeblik igen vil se videre end til dagens høst i specialkuverter, saa kan det noteres, at breve afsendt fra Danmark d. 27. november 1941 pr. jordgaaende post til USA, og det var jo netop folk i USA, som onskede First Day Covers, undervejs løb ind i Tysklands og De forenede Staters krigserklæringer til hinanden d. 11. december. Saadanne forsendelser fremtræder med tysk censur, da de ved afsendelsen endnu kunde ekspederes, men dertil med "Postudvekslingen indstillet. / Retur Afsenderen", da de efter at være blevet standset længere ude kom tilbage halvanden maaned senere.

Postmester Stokholms udtalelse i Horsens Avis d. 21. november, hvorefter man havde "sikret" sig et ekstra førstedagsstempel i Horsens for at kunne klare presset, bekræftes af materialet. Man ser let forskellen paa de to stempler, hvoraf det ene har prik mellem "s" og "t" i "First", stor opstreg i ettallerne, navnlig i det sidste, "o" i "2o" lavere end "2", brud lidt tilhøjre for midten i nederste brolinje og afslutning af denne linje ud for aabningen i "U" (jf. afbildning med alle kendetegn hos E. Menne Larsen: Danske særstempler, I, 1978, 18). Det andet stempel har ingen prik mellem "s" og "t" i "First", smaa opstreger i ettallerne, navnlig i det første, "o" i "2o" højere end "2", brud tilhøjre i nederste brolinje og afslutning af denne linje ud for højre streg i "U".





Allerede den 7. november udtalte postmester Stokholm i Horsens Avis, at førstedagsstemplet skulde bruges i tiden fremover som afløsning for hidtidigt turiststempel "HORSENS / OG HORSENS- / LANDET / HVER PLET EN PERLE". Udførligere skriver postmesteren herom sammesteds d. 10. november: "Efter første Dags Stemplingen vil Ordene "First day cover" (i virkeligheden: "First Day Cover") blive fjernet, hvorefter Stemplet efter Aftale med Borgmesteren vil blive anvendt som almindeligt Reklamestempel her i Jubilæumsaaret i Stedet for Turistforeningens Særstempel".

Ved Udførelsen af denne plan var det den anden variant af førstedagsstemplet, som kom til anvendelse. Man ser det navnlig paa nederste brolinjes afslutning foran højre streg i "U", i nogen grad ogsaa paa bruddet tilhøjre i samme linje. Tidsindstillingen er et bevægeligt værk i stedet for førstedagsstemplets ubevægelige eller i alt fald ubevægede angivelse af dato og klokkeslet.



Førstedagsraseriet d. 27. november, som det var vokset frem af turistvenlig lokalpatriotisme og tilsidst banket op med ikke tidligere sete specialstempler, fik andre eftervirkninger, af baade forbigaaende og varig karakter.

Til de forbigaaende eftervirkninger hører brugen af tiloversblevne klubkuverter fabrikation IIIBb, stundom til normal korrespondance, navnlig dog paa den første dag med det omtalte nye turiststempel "HORSENS / VITUS BERINGS FØDEBY" d. 10. december og med samme stempel paa Vitus Berings dødsdag d. 19. december. Begge disse produkter illuderer ganske godt som førstedagsbreve. Dette gælder ogsaa det med klubkuvertens klichè fremstillede kort IV til dødsdagen som brugt med turiststemplet.

Aarhus-kuverten blev omtrykt i brunt med tekst "STEMPLETS 1. DAG", lidt nedrykket, og den blev saaledes brugt med turiststempel d. 10. december. Iøvrigt fik Beringkuverten ogsaa varige eftervirkninger i Aarhus, hvor den blev begyndelsen til en stadig paagaaende fabrikation ved lignende lejligheder. Næste anledning var udgivelsen af de første nye dagligmærker med kongens billede, paa kongens fødselsdag d. 26. september 1942. Aarhus Frimærkehandel lod i den forbindelse fremstille en særkuvert i

stil med den forrige og med "FIRST DAY COVER" i skriften fra 1941.

Oplaget paa denne kuvert har fra begyndelsen vistnok været beskedent. Men saa trykte man, endnu før indsendelse til stempling, et større oplag af den ny kuvert mærket "POPULÆR FILATELI 2." nederst tilvenstre. Den unummererede Bering-kuvert blev stilfærdigt indregnet. Hvad der først havde været et kuriosum til en enkelt lejlighed, var etableret i nummerorden. Fabrikationen antog karakter af det fast tilbagevendende, ligesom selve frimærkeproduktionen.

Manøvren blev i alle enkeltheder, med stiltiende indregning af unummereret førstedagskuvert og mærkning med tidsskriftnavn, kort efter gentaget af firma Madelung. Men det er en anden historie.

En sildig eftervirkning af klubkuverten 1941 viser sig med tegning paa kuvert til Silkeborgs Frimærkeklubs udstilling d. 21. februar 1943. Det turistvenlige motiv, ""DUEDALBJERG" SILKEBORG. DANMARKS STØRSTE SKIHOP", er et vinterbillede med buet ramme forøven og tilhøjre, der peger tilbage mod nordlysbuen paa Knud Møllers essays og paa den derefter anlagte kuvert.

